

Diagnostika třídních kolektivů

Mgr. Věra Konečná

Praxe ve školní psychologii PSY 460

Školní třída = sociální skupina

- přirozená referenční skupina (socializace)
- má svou strukturu
 - cíle, hodnoty, normy, činnost, role, pozice, podskupiny, hierarchie
- má svou dynamiku
 - spolupráce, soutěž, vzájemné vztahy, dění, způsoby řešení konfliktů, zátěže
- má své vedení
- má svou historii
- má svůj potenciál

Dělení tříd podle vzniku

□ třídy náhodně vzniklé

- pro zařazení není žádný klíč, členové jsou v podstatě přirozený výběr populace, přirozená dynamika

□ třídy diferencované (specifická dynamika)

- existuje nějaký klíč výběru a zařazení – např. studijní výsledky, sportovní talent, výtvarný talent či matematické zaměření, apod.

□ třídy výběrové (specifická dynamika)

- děti prošly nějakým výběrovým sítím (někdo nebyl zařazen), spojuje je především výrazný studijní předpoklad či talent

Struktura skupiny – hodnoty, normy, podskupiny

- hodnoty = zvnitřněné cíle skupiny přijaté jejími členy, hierarchie hodnot
- normy = pravidla chování, která specifikují činnost členů skupiny (vím, jak se chovat a co můžu očekávat od druhého)
 - psaná a nepsaná pravidla, překračování (sankce, skupinový tlak, vyloučení)
- podskupiny
 - kde počet žáků přesahuje počet jedinců pro malou sociální skupinu (3-7 až 20), intenzivní interpersonální vztahy (jejich vznik je přirozený)
 - kde skupina není dostatečně soudržná (koheze)
 - nadměrná nezávislost podskupin může signalizovat rozklad základní skupiny

Struktura skupiny – pozice/status

= označení pro rozdíly mezi členy skupiny z hlediska jejich významu ve skupině (hierarchie)

□ vnější faktory

- doba, kdy je dítě členem třídy (nový žák)
- nastavení učitele (učitelů) k němu
- zdravotní stav
- rodinné zázemí (sociální statut a ambice rodičů)
- předchozí zkušenosti a očekávání
- vnější fyzický vzhled

□ vnitřní faktory

- emoční inteligence dítěte
- sebedůvěra, zdravé sebevědomí
- aktivita a angažovanost pro třídu
- studijní úspěšnost, inteligence, kreativita, vlastní ambice
- adaptabilita, komunikativnost, extravertovanost
- sociální zralost a dovednosti, schopnost navazovat kontakty

Struktura skupiny - role

- soubor specifického, skupinou očekávaného chování, určeného normami a souvisejícího se specifickými úkoly jedince; požadavky a očekávání skupiny od jednotlivce (souvisí s pozicí jedince ve skupině)
- příklady:
 - hvězda (jedinec, k němuž se upírá nejvíce členů skupiny)
 - outsider (snaží se do skupiny zapojit, ale je skupinou odmítán, hodně vlastních voleb, ale není volen)
 - izolovaný jedinec (na periférii skupiny, nestará se o její život, skupina ho ignoruje, není volen a sám nevolí)
 - šedá eminence (nenápadný, ale velký vliv na skupinu prostřednictvím hvězdy, pozitivní výběr hvězdy a izoláta)
 - antihvězda (velkou částí skupiny odmítán, maximum negativních voleb)

Fáze vývoje třídního kolektivu

- rané, prekohezní stádium
 - zhruba 1. až 3. ročník ZŠ

- fáze prvotní koheze
 - zhruba 4. až 6. ročník ZŠ

- fáze kohezní
 - zhruba 7. až 9. ročník ZŠ

1. – 3. třída: Prekohezní stádium

- ❑ odlišná sociální zkušenost dětí v 1. třídě (MŠ, rodina, OŠD)
- ❑ pravidla a normy dané shora – od učitele
- ❑ názory učitele jsou normou, prvotní diferenciací třídy (na konci 1. ročníku) odpovídá přístupu učitele
- ❑ uzavírání dyadických vztahů převážně do stejné skupiny podle pohlaví, třenice mezi chlapci a děvčaty (žalování)
- ❑ členství v partách je většinou přechodné a krátkodobé, členství závisí na tom, jak je pro děti výhodné a zajímavé

4. – 6. třída: Stádium prvotní koheze

- mění se postoj k učiteli (názor učitele má hodnotu informace, která je/není akceptována, testování síly autority)
- hodnocení a názor jsou stabilnější a méně ovlivnitelné okamžitým výsledkem či situací, samostatnost v názorech (rozvoj konkrétně logického uvažování)
- hodnocení vrstevníků málo diferencované, globální hodnocení je/není akceptován
- žák získává své místo v sociální hierarchii bez ohledu na názor učitele
- vznikají první pocity soudržnosti, spolupráce a koheze, odstup mezi pohlavími

7. – 9. třída: Kohezní stádium

- stoupá význam vztahů s vrstevníky, vrstevníci se stávají neformálními autoritami (napodobují ve skupině jeden druhého - vůdce či hvězdu party)
- hierarchie dle „veřejného mínění“, bez vlivu učitele, jako důsledek předchozího vývoje a role žáka v kontextu třídy
- potřeba vytvořit vlastní normy, způsoby komunikace, pramenící z tendence osamostatnit se z vazby na skupinu dospělých
- zvyšuje se potřeba přátelství (možnost sdílet pocity, názory a zkušenosti, možnost se svěřit)
- třída získává svou pověst - image třídy (transparentní chování, působení učitelů, rodiče ap.)

Třídní život

- pozorovatelné chování
- nepozorovatelné chování

- co vidí a slyší učitelé
- co vidí a slyší žáci
- co vidí a slyší rodiče

Diagnostika třídy – proč?

- zjištění žákovy pozice ve třídě (problémy s chováním, záškoláctví, neprospěch atd.)
- narušení vztahů, ztráta koheze, restrukturace
- výchovná interakce učitele se třídou
- seznámení se třídou (kdo je kdo)
- plánování preventivních aktivit
- optimální dělení žáků do tříd při vytváření nových tříd (nadání, rodinné zázemí, problémoví žáci, aktuální role ve třídě)
- ověření přítomnosti sociálně patologických jevů

Zásady pro diagnostiku vztahů ve třídě

- diagnostika je vždy jen prvním krokem, měly by následovat další kroky (sdělení výsledků, intervence)
- diagnostika se nemůže dělat anonymně, je třeba, aby se děti podepisovaly
- zjišťování vztahů mezi dětmi vyžaduje výraznou etiku, pozor na sdělování výstupů
- u jednotlivých metod je důležitý zácvik
- diagnostika tříd je týmová práce
- mnoho metod, které ve třídě užíváme má diagnostický náboj
- je třeba dobře dokumentovat své kroky a archivovat veškerý materiál
- ideální doba je 1. čtvrtletí, účast min. 80 % žáků

Nástroje diagnostiky tříd

- klinické metody
 - pozorování
 - rozhovor (dítě, rodiče, učitelé)
- rozbor pedagogické dokumentace
 - třídní kniha, katalogový list, portfolio žáka ap.
- diagnostické nástroje
 - ankety
 - skřínink
 - škály
 - dotazníky
- formou her s psychologickým obsahem

Faktografické údaje

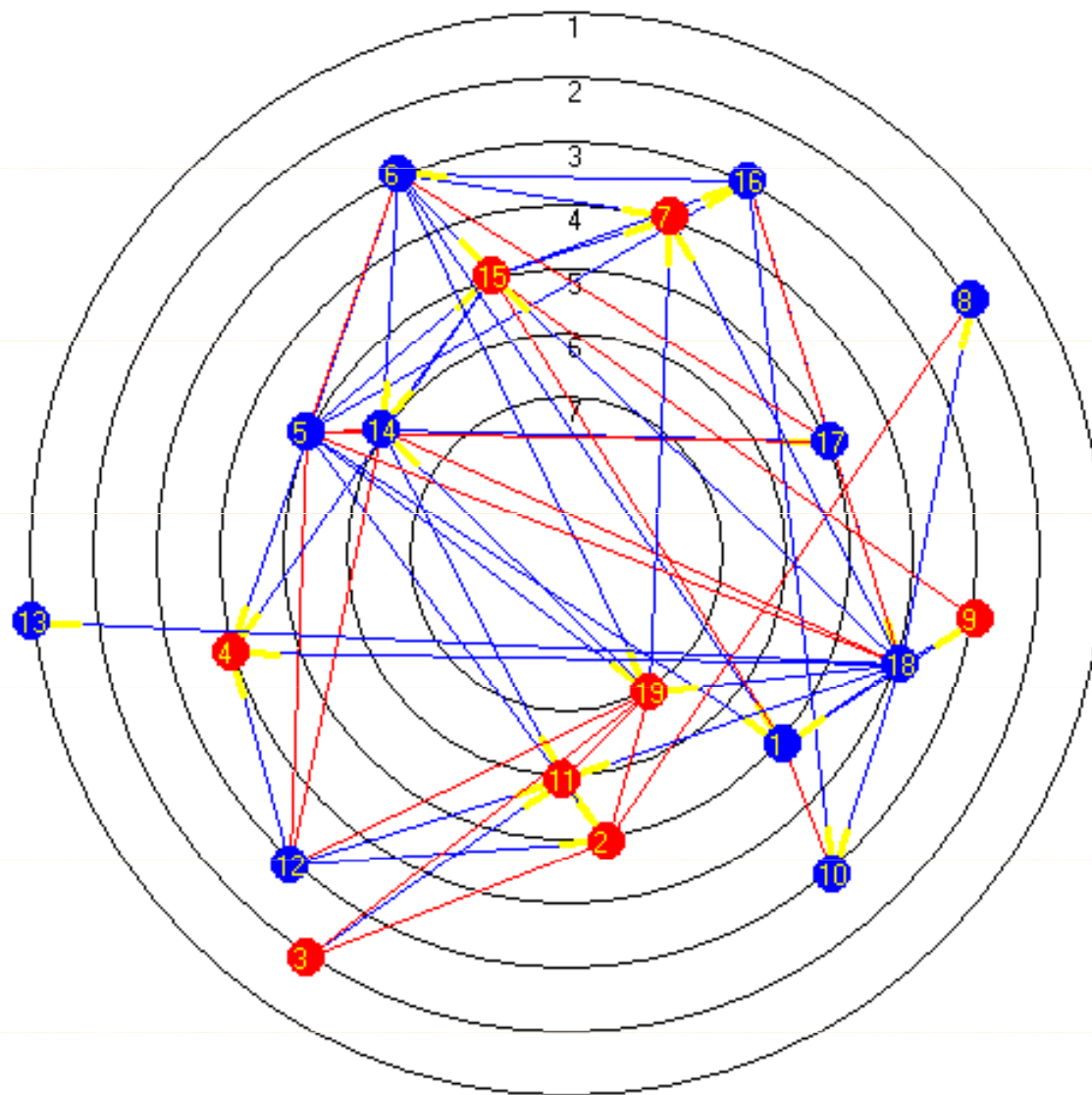
- velikost školy a demografické údaje o lokalitě
- sestava vyučujících a jejich změny
 - častost střídání vyučujících, suplování
 - gender a věková struktura učitelského sboru
- počet žáků ve třídě
- přespolní - místní
- gender struktura třídy
- informace o mimoškolních aktivitách
- rodinné prostředí žáků
 - zděláná a zaměstnání rodičů
 - sociálně-ekonomické podmínky
 - rodinná anamnéza
- prospěch
- národnostní a etnické složení

Sociometrie

- Moreno (1934, Who shall survive?) – nejstarší metoda zjišťování vztahů mezi dětmi
- v našich školách od 50. let
- otázky na kladnou a zápornou volbu např.:
 - S kým bys chtěl sedět v lavici?
 - S kým bys nechtěl trávit prázdniny?
- vyvození vazeb (jednostranných / oboustranných)
- vyhotovení ve formě sociogramu (grafické zobrazení pozice členů ve skupině a jejich vzájemných vztahů)

Ukázka sociogramu

- 1) Balog
- 2) Beránková
- 3) Bouquiaux
- 4) Hedbávná
- 5) Holický
- 6) Hřebíček
- 7) Jeroušková
- 8) Krejčí
- 9) Kubíková
- 10) Laštovka
- 11) Musilová
- 12) Myška
- 13) Okoun
- 14) Pardon
- 15) Piskorzová
- 16) Sapík
- 17) Vlácil
- 18) Zouhar
- 19) Žalkovská

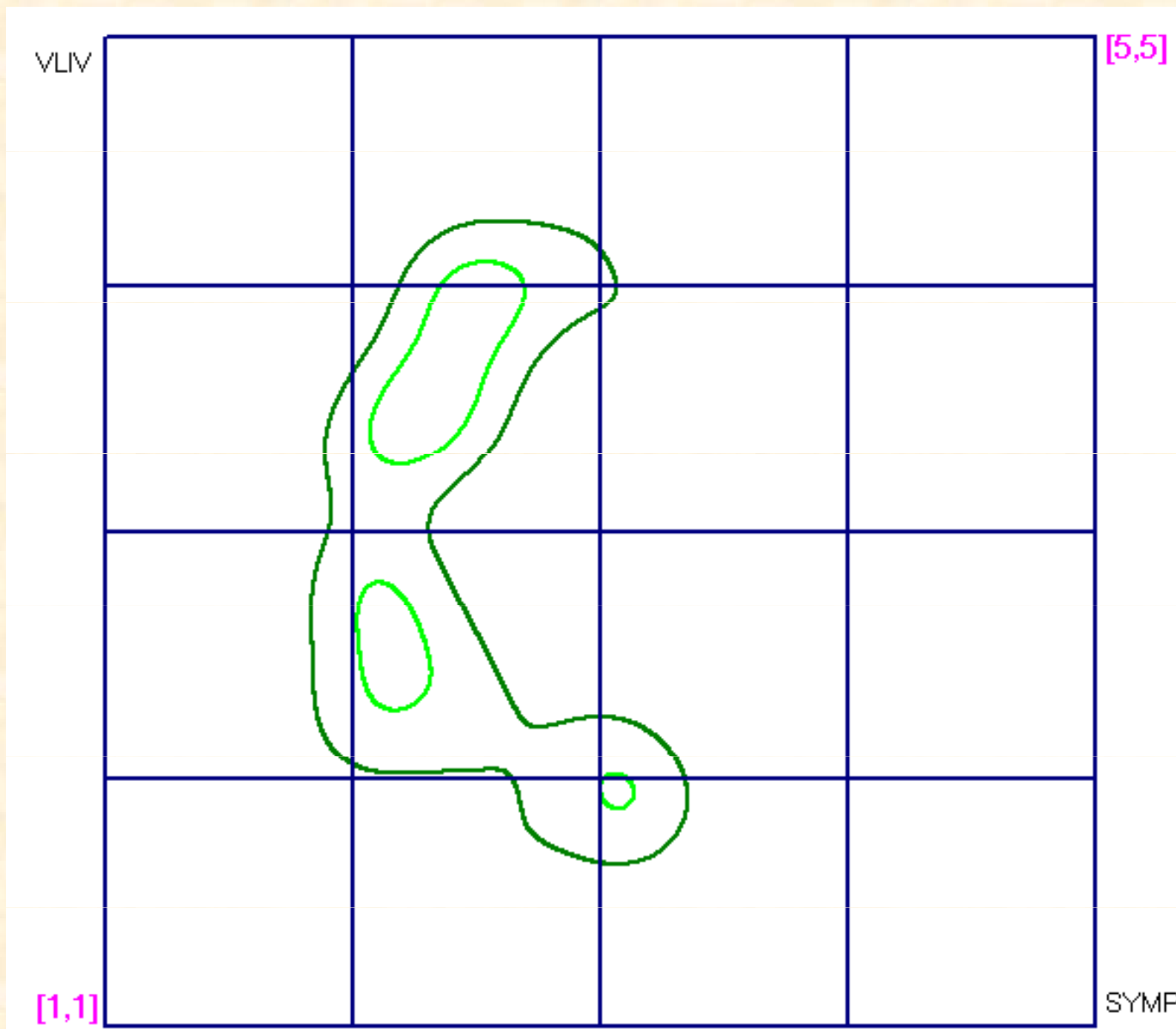
Sociometricko-ratingový dotazník (SORAD) V. Hrabala

- ❑ poslední vydání: Slavíková, I., Homolová, K., Doležel, P. (2005), Praha: IPPP (počítačové zadávání/vyhodnocování)
- ❑ každý žák ve třídě hodnotí vliv všech ostatních žáků na škále 1-5
- ❑ každý žák ve třídě hodnotí oblibu/sympatie všech ostatních žáků na škále 1-5
- ❑ každý žák doplňuje číselné hodnocení slovním odůvodněním svých sympatií/antipatií k ostatním žákům

Sociometricko-ratingový dotazník (SORAD) V. Hrabala

- sociálně psychologické charakteristiky jednotlivých členů skupiny
 - jejich vlivu na ostatní
 - jejich oblíbenost/oblíbenost u ostatních
 - spokojenost se vztahy ve skupině
- celková soudržnost a emoční atmosféra ve skupině
- existence podskupin, interakce a vztahy mezi nimi
- doplňková metoda k dalším nástrojům

Příklad výstupu z metody SORAD

Dotazníky B-3 a B-4 (R. Braun, 1997, 1998)

B-3

- od 4.třídy po maturanty, také pro nejvyšší třídy ZvŠ
- administrace 15-20 minut, vyhodnocení cca 45 minut/třída
- existuje i počítačový program (P. Doležel), www.diagnostikaskol.cz
- kombinace sociometrie se sebesuzovacími škálami a hodnotícími kritérii

B-4

- pro 2.-3. třídy ZŠ, také od 4. třídy ZvŠ
- využívá stejné mechanismy jako B-3, ale je výrazně zjednodušený
- vyžaduje předtestovou přípravu (vlastnosti)
- administrace cca 20 minut, vyhodnocení asi 30 minut/třída

Dotazník D-1 (P. Doležel, 2001)

- <http://mujweb.cz/www/paveldolezel>
- sociometrický dotazník s psychologickými prvky
- 6. – 9. třída, 10 položek, asi 30 minut
- volby dvojic kamarádů (zmírnění tenze)
- alegorie lodi, obsazování rolí posádky
- vyhodnocení pouze počítačovým programem
- 7 kruhových sociogramů, 32 seznamů podle kritéria (např. index agresora, ohrožení, nešťastného žáka, ideální posádka atd.)

Dotazník sociální akceptace (Juhás, 1990)

- sociální akceptace = míra souhlasu jednotlivce s hodnotami, normami a celkovým fungováním skupiny
- vhodná pro zjišťování toho, jak se dítě cítí ve třídě akceptováno druhými
- 32 otázek, 4 subškály:
 - analýza vztahů ke spolužákům
 - analýza pohledu žáka na kolektiv třídy
 - emocionální prožívání žáka ve školní třídě
 - hodnotí vztahy rodinného prostředí a školy
- 12 – 16 let

Dotazník sociálního klimatu školní třídy (CES, J. Mareš, 1998, IPPP)

- vychází ze zkrácené verze australského autora B. J. Frasiera (1986)
- 12 – 18 let
- umožňuje porovnávat aktuální a preferovaný stav
- 24 otázek, 6 proměnných
 - zaujetí žáka školní prací
 - vztahy mezi žáky navzájem
 - učitelova pomoc žákům
 - orientace žáků na úkoly
 - pořádek a organizovanost ve třídě
 - jasnost pravidel

Dotazník „Naše třída“ (Dittrich, 1992)

- vychází z MCI (My class inventory, Fraser, Fisher, 1986)
- 3. – 7. třída
- sleduje pět charakteristik:
 - spokojenost ve třídě
 - třenice ve třídě
 - soutěživost ve třídě
 - obtížnost učení
 - soudržnost třídy

Diagnostika formou her s psychologickým obsahem

□ pohybové

- Místa si vymění ti, kteří...
- Dotkni se toho, kdo...
- Klubíčko
- Sociometrie pohybem, řazení na čáře
- Molekuly
- Místo vedle mě je prázdné, ...

□ tužka – papír

- Obláčky
- Pyramida
- Kruhy
- Alegorie posádky na lodi
- Nedokončené věty

Literatura

- Braun, R. (1997, 1998). Dotazník B-3, B-4. Praha: Audendo.
- Dittrich, P. (1993). Pedagogicko-psychologická diagnostika. Jinočany: HaH.
- Hadj-Moussová (2002). Diagnostika školní třídy. In Hadj Moussová, Z., Duplinský J. Diagnostika. Pedagog.-psych.poradenství II.
- Hermochová, S. (2005). Skupinová dynamika ve školní třídě. Kladno: Aisis.
- Hrabal, V. (2003). Sociální psychologie pro učitele. Praha: UK.
- Hrabal, V. st., Hrabal, V. ml. (2002). Diagnostika. Praha: UK.
- Mareš, J. (1998). Dotazník sociálního klimatu školní třídy. Praha: IPPP.